

УДК 811.111: 81'373.611

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ЯК ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК ТВОРЕННЯ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ-ТЕРМІНІВ

Анна Дудок

*Національний університет «Львівська політехніка»
кафедра іноземних мов гуманітарного спрямування
вул. Степана Бандери, 55, кімн. 35, 79013, Львів, Україна
тел.: 032 258 22 97*

*е. пошта: annadudok1995@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6906-0672>*

У лексикології та галузевому термінознавстві точаться дискусії щодо того, що між окремими значеннями багатозначного слова-терміна існують ієрархічні смислові зв'язки узагальненого, спільного компонента (інваріанта) у площині парадигматики мови та диференційних змінних смислів (сем) у площині синтагматики мовлення.

У статті аргументовано, що існує узагальнене, стрижневе значення префіксального дієслова (інваріант, спільне для всіх), а інші його варіанти, тобто численні змінні смисли.

Розкрито нові значення префіксальних дієслів та їхніх смислів, що виникли внаслідок семантичної трансформації чи переосмислення наявних номінацій.

Доведено, що сутність процесу метафоризації, метонімізації англійських префіксальних дієслів-термінів полягає у зміні його первинного значення шляхом включення до його семантики нових диференційних сем, які модифікують смисли.

Під час семантичних трансформацій префіксального дієслова-терміна нові численні смисли, актуалізуючись, відкривають нові глибинні семантичні пласти, що наповнюють префіксальне дієслово-термін неординарним фаховим змістом.

Акцентовано на тому, що в практичному застосуванні як деривативний та когнітивно-семантичний механізми, метафорика і метонімія є способом спрощення, економії та виокремлення узагальненого інваріантного значення англійського префіксального дієслова-терміна.

У статті стверджено, що стилістичні тропи як мовний факт є категорією мислення і процесом розширення значень та формування смислів, є когнітивним способом творення механізму префіксальних дієслів-термінів у спеціальних англомовних текстах.

Як підсумок, зазначено, що стилістичні фігури, метафора й метонімія, є чинниками творення й еволюції англійських префіксальних дієслів і спричиняють появу, по-перше, нових утворень; по-друге, нових смислів вже наявних одиниць. Метафоричний, метонімічний процес полягає у розумовому сприйнятті одного концептуального явища через інше, бо стилістичні тропи як мовний факт є категорією мислення і процесом розширення значень, формування смислів, когнітивним способом творення механізму префіксальних дієслів-термінів у спеціальних англомовних текстах.

Отже, на сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки, дослідження зосереджуються навколо кількох стрижневих питань, які пов'язані з пізнавальною сутністю, функціями та стилістичними можливостями метафори й метонімії в експлікації семантичних трансформацій і когнітивних механізмів префіксальних дієслів-термінів.

Ключові слова: англійські префіксальні дієслова, термінологізація, метафоризація, значення, смисли, префіксальна деривація, інваріант, метонімізація, семантична трансформація.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ufl.2026.21.5158>

Формулювання проблеми. У статті проаналізовано феномен семантичних трансформацій і когнітивних механізмів творення смислів англійських префіксальних дієслів на матеріалі англомовних тлумачних словників та спеціальних текстів. Сучасні англійські префіксальні дієслова виявляють високий продуктивний семантичний потенціал творення смислів, відтак є ефективним засобом номінації, вербалізованим

способом мислення і відображення мовної картини світу. Увагу акцентована на впливі досліджуваних явищ на асоціативне сприйняття реципієнтів, розкрито особливості експресивно емоційного потенціалу префіксального смислотворення, їх імпліцитного наповнення. Під час семантичних трансформацій префіксального дієслова-терміна актуалізуються нові численні смисли, відкриваються нові глибинні семантичні пласти, що наповнюють префіксальне дієслова-термін неординарним змістом. У статті звернуто увагу на те, що існує узагальнене, стрижневе значення префіксального дієслова (інваріант, спільне для усіх), а інші його варіанти, тобто його численні змінні смисли. Деривативний і когнітивно-семантичний механізми, зокрема метафора і метонімія, виконують роль спрощення, економії та виокремлення узагальненого інваріантного значення англійського префіксального дієслова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників морфологічної структури дієслова висунуто ідею, що передуючи основі, префікс не зливається в єдиний фонетико-морфологічний комплекс із формоутворювальними флексіями, а має своє автономне (інваріантне) значення з притаманною йому смислотвірною парадигмою [5 : 23–30]. Математичний логік Г. Фреге, говорячи про смислотвірні процеси префіксального дієслова-терміна у ракурсі метафорики, у своїй фундаментальній праці «Смисл і денотат» зазначив, що смислом є те, що відображає спосіб подання позначеного цим знаком [10].

Тобто метафора проникає у повсякденне життя, причому не тільки у мову, а й у мислення і дію, де, фактично, наша повсякденна понятійна система за своєю сутністю – метафорична [14].

Мовознавці також дотримуються думки, що метонімія як стилістичний троп заснований на асоціації за суміжністю полягає в тому, що замість назви одного предмета вживають назву іншого, пов'язаного з першим постійним [8].

Метафора як колекція смислів не лише репрезентує найпродуктивніший спосіб слово-, термінотворення, а й найактуальніший щодо породження смислів, адже вона є однією із фундаментальних форм людського мислення, результатом «прориву смислів» із потаємних глибин людської свідомості в навколишню дійсність [11 : 181–210].

Поділяємо слушну думку тих дослідників, які трактують префіксацію як синтаксичний спосіб словотвору та термінотворення, а не деривацію, бо префікси не зумовлюють переходу утворених слів до нової частини мови, вони як словотвірні форманти зазвичай більш самостійні у фонетичному, морфологічному та семантичному аспектах порівняно з суфіксами [12 : 146–151].

Джерельною базою статті слугували наукові розвідки: І. Алексеевої; С. Гурського; А. Дудок; О. Кримець; **О. Безсонової, які переймалися проблематикою дослідження феномену метафоризації у префіксальних дієсловах сучасної англійської мови.**

Актуальність статті полягає у тому, щоб виявити семантичні трансформації та когнітивні механізми категорій значення та смислу префіксальних дієслів-термінів сучасної англійської мови у загальноживаних і фахових словосполученнях.

Мета статті – розкрити смислотвірний, дериваційний і терміновірний потенціал префіксальних дієсловах сучасної англійської мови на аналізі структурно-семантичної організації префіксальних дієслів-термінів.

Завдання статті – простежити семантичне наповнення префіксального дієслова-терміна у лексикографічних джерелах та інтернет-ресурсах; визначити основні дериваційні чинники префіксального дієсловотворення у сучасній англійській мові.

Виклад основного матеріалу. Мовознавча література акцентує на тому, що константність (інваріантність) значення дієслова до певної міри ілюзорна, адже це можна зауважити, звернувшись до будь-якого тлумачного або білінгвістичного словника, де одне слово розкривається через різні значення іншого або смислові відтінки залежно від ситуації чи контексту (загальномовного або спеціального, галузевого) щодо проблеми багатозначності дієслова. У лексикології та галузевому термінознавстві точаться різні дискусії, зокрема, що між окремими значеннями багатозначного слова-терміна існують ієрархічні смислові зв'язки узагальненого, спільного інваріанта у площині парадигматики мови та диференційних змінних смислів у площині синтагматики мовлення.

Водночас відомий той факт, що в пам'яті носія мови не можуть бути дискретно зафіксовані усі варіанти значення дієслова-терміна з його словникового чи спеціального фонду. Тобто, можемо стверджувати, що є загальне, стрижневе значення дієслова (інваріант, спільне для усіх), а інші його варіанти – численні диференційні смисли. Проте на переконання дослідників, дериваційні та смислотвірні процеси як основа утворення префіксальних дієслів-термінів не можуть оминати таких понять, як метафоризація і метонімізація, які слугують утворенням нових концептів, смислів з використанням знаків, які вже наявні в конкретній семіотичній системі [9 : 26–51].

Так, намагаючись збагнути смислотвірну сутність і потенціал продуктивного, дериваційного процесу метафори, дослідити її природу і когнітивний механізм, учені здавна висловлювали різні думки стосовно того, чи є метафора, що лежить в її основі – порівняння, аналогія, тотожність чи подібність. Зокрема, на думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, метафора – це факт мислення, що концептуалізує нашу картину світу, а не тільки лінгвістичний феномен. Те, що константність значення дієслова-терміна доволі ілюзорна, можна переконатись на дефініціях будь-якого тлумачного або білінгвістичного словника, де одне значення слова-знака розкривається через різні його смислові відтінки залежно від мовної ситуації чи спеціального контексту, для прикладу:

Toac-cede – to give one's agreement or adherence, assent; yield (with to) 1) вступати на посаду; 2) приєднуватися до думки тощо; 3) погоджуватися з чимось, e.g.: Queen Elizabeth II acceded to the throne in 1952 [13].

Доцільно зазначити, що роль метафори та метонімії, які беруть активну участь у семантичних трансформаціях та когнітивних механізмах префіксальних дієслів як дериваційного компонента та процесу смислотворення, суттєва.

Поділяємо загально визнану думку, що аналіз семантичних трансформацій у метафорі та метонімії, які формують структуру, семантику префіксальних дієслів, трактують як когнітивний механізм, утворюють нові смисли на основі асоціативних імплікацій.

На підтвердження зазначеного вище наведемо приклади префіксальних дієслів із авторитетних англо-англійських словників:

dis-abuse: 1) to free from false or mistaken idea – виводити з оман, звільняти від ілюзій; to dis-abuse people of their superstitions – звільняти людей від забобонів; 2) to disabuse one's mind – викинути з голови, перестати думати (про щось – of);

ill-use: 1) to treat badly, cruelly or unfairly; abuse – погано (жорстоко, несправедливо поводитися); 2) неправильно (невміло) використовувати, псувати, ill-treat – to treat badly or cruelly [13].

Вважаємо, що під час фахової комунікації серед усіх наявних значень слова-терміна носій мови обирає те, що робить осмисленим ціле текстове, ситуативне повідомлення (контекст). Тут ми потрапляємо на своєрідне замкнуте коло, бо для

того, щоб зрозуміти смисл окремого дієслова-терміна, потрібно зрозуміти смисл цілого словосполучення чи тексту, проте смисл вислову і тексту сам базується на розумінні смислу окремих слів [7 : 29–31]. Адже у будь-якому тексті (фаховому) можна знайти відкритий і прихований алегоричний смисл, як от:

a-scribe – to attribute (something) as to a cause or source – приписувати ко-мусь, чомусь як причину чогось. They as-cribed the forest fire to carelessness. – Вони пояснили (приписали) пожежу у лісі через недбальство[15].

Аналіз емпіричного матеріалу дає підстави стверджувати, що існує також й аналогія дієсловотвірних значень префіксів, що також зближує їх як різновид термінотворення, а відтак і невичерпного процесу його смислотворення. Тут поділяємо думку дослідників, що дієслівна префіксація сучасної англійської мови має більш лексичний, когнітивно наповнений характер порівняно з іншими європейськими мовами, де префікси здатні виконувати також і певні граматичні функції [3 : 53–65]. Отож, основна їхня функція словотвірна та смислотвірна: утворюючи нові дієслова-терміни, вони змінюють лексично-семантичне наповнення основ, з якими поєднуються, як ось:

out-weigh – переважати, e.g.: The advantage of the new system outweighs the disadvantages. – Вигода нової системи переважає над недоліками [13].

Опис семантичних трансформацій і когнітивних механізмів префіксальних дієслів-термінів англійської мови передбачає виявлення смислотвірного потенціалу найпоширеніших префіксальних моделей та їх семантичного наповнення. Префіксальне дієслівне смислотворення унаслідок поєднання інваріантного значення загальнонавживаного слова зі спеціальним диференційним поняттям фахового терміна набуває однозначного термінологічного смислу у межах певної терміносистеми [4].

Поступальний рух людського пізнання все більше заострює інтерес дослідників до метафори й метонімії як способів наукового осягнення природної дійсності та психологічних чинників творення нових смислів [1 : 14–16].

Сема-мотиватор чи узагальнена сема, що є головною ідеєю, основою метафори, у структурі первинного та вторинного значень може займати різне місце [6 : 5–32]. Внаслідок семантичних трансформацій сема-мотиватор, яка є ядерною (інваріантною) у структурі первинного значення, може ставати диференційною або імпліцитною у вторинному контексті.

Можемо аргументувати, що за смисломпрефіксального дієслова імпліцитно прихована онтологія функціонування його значення. Смисл з'являється тоді, коли значення втрачає статус квазіоб'єкта, який функціонує сам собою. Адже значення і смисл розділені не у плані онтології, а в плані гнозису, що виявляється в діалектиці суб'єктивного і об'єктивного у функціонуванні змісту префіксального дієслова-терміна.

Стилістичні тропи (метафора, метонімія, фразеологічні одиниці) є окремим випадком функціонування когнітивних механізмів, концептуальної деривації, які сприяють утворенню нових імпліцитних смислів спеціальних терміноодиниць. Тому спостерігаємо недостатньо наукових розвідок про терміновірний потенціал стилістичних, фразеологічних одиниць як засобу підвищення інформативності фахового тексту, його емоційно-образного вираження, що матиме перспективу подальших досліджень [4 : 43–54].

Висновки. Центральним поняттям, яке дотичне до функціонування знакових систем, є *значення*, поруч з яким вживаємо термін *смисл*, що поширені у загальнонавживаній лексиці та спеціальних текстах.

Префіксальна деривація дієслова зберігає та передає те саме семантичне навантаження, що й загальновоживана лексика, адже префікс завжди включає слово чи термін у певну матрицю схеми, тому його семантичне навантаження конкретне і чітке.

Отож, метафори та метонімії у складі префіксальних дієслів-термінів володіють потужним когнітивним і дериваційним потенціалом, мають великий вплив на когніцію людини, породжують численність і варіативність смислів. Перспективним напрямом подальших наукових розвідок може бути дослідження процесу смислопородження у площині психолінгвістики та нейролінгвістики, а також когнітивного термінознавства різних галузей гуманітарно-природничих наук.

Список використаної літератури

1. Алексеева І. О. Семантика англійських дієслів із префіксами *dis-* та *un-*. *Вісник Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2003. Вип. 34–36. С. 14–16.
2. Белова А. Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр.* 2002. №7. С. 43–54.
3. Гапченко О. Когнітивні аспекти метонімії. *Українське мовознавство*. 2016. Вип. 1. С. 53–65.
4. Гурський С. О. Значення слова і термін. *Іноземна філологія*. 1971. Вип. 26. С. 5-15.
5. Дудок А. Р. Англійські префіксальні дієслова: семантичні трансформації та когнітивні механізми. *Науковий вісник ХДУ. Сер. : Перекладознавство та міжкультурна комунікація*. 2021. №1. С. 23–30.
6. Кримець О. М. Метафора й метонімія як чинники творення й розвитку української технічної термінології. *Вісн. нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології*. 2010. № 675. С. 23–27.
7. Левицький В. В. Вивчення смислової структури слова за допомогою асоціативної методики. *Мовознавство*. 1972. № 3. С. 22–33.
8. Скороходько Е. Ф. Сучасна англійська термінологія : навч. посіб. Київ : УЛІМ, 2012. 76 с.
9. Тараненко О. О. Метонімія. Українська мова: енциклопедія, Київ, 2004. С. 339–342.
10. Терехова Д. І. Особливості сприймання лексичної семантики слів (психолінгвістичний аспект). Київ, 2000. 236 с.
11. Bessonova O. L. Evaluation in the Structure of word-meaning. *Cognitive and Communicative Aspects of English. Abstracts. International Conference and Summer School. USSE. Cherkassy State University. 27–29 May, 1999. Cherkassy, 1999. P. 20–21.*
12. Dillard J. L. A History of American English. Harlow. Longman, 1992. 257 p.
13. ELD – **Electronic Lexical Database, copyright. Princeton University, 2006** [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.wordnet.princeton.edu/perl/webwn>.
14. Kaplan Jeffrey P. English Grammar: Principles and Facts. N. J., 1995. 438 p. 21. Quirk R. and Others. A Comprehensive Grammar of the English Language. Essex : Longman, 1999. 1779 p.
15. LDCE –Longman Dictionary of Contemporary English. London : Harlow and Pitman Press, 1996.1303 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.ldoceonline.com/>

References

1. Alekseeva I. O. Semantyka anhlіiiskykh diiesliv iz prefiksamy *dis-* ta *un-*. *Vіsnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu im. Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia*. 2003. Vyp. 34–36. S. 14–16.
2. Belova A. D. Leksychna semantyka i mizhkulturni stereotypy. *Movni i kontseptualni kartyny svitu: zb. nauk. pr.* 2002. №7. S. 43–54.

3. Hapchenko O. Kohnityvni aspekty metonimii. *Ukrainske movoznavstvo*. 2016. Vyp. 1. S. 53–65.
4. Hurskyi S. O. Znachennia slova i termin. *Inozemna filolohiia*. 1971. Vyp. 26. S. 5–15.
5. Dudok A. R. Anhliiski prefiksalni diieslova: semantychni transformatsii ta kohnityvni mekhanizmy. *Naukovyi visnyk KhDU. Ser. : Perekladnavstvo ta mizhkulturna komunikatsiia*. 2021. №1. S. 23–30.
6. Krymets O. M. Metafora y metonimiiia yak chynnyky tvorennia y rozvytku ukrainskoi tekhnichnoi terminolohii. *Visn. nats. un-tu «Lvivska politekhnika». Ser. : Problemy ukrainskoi terminolohii*. 2010. № 675. S. 23–27.
7. Levytskyi V. V. Vyvchennia smyslovoi struktury slova za dopomohoiu asotsiatyvnoi metodyky. *Movoznavstvo*. 1972. № 3. S. 22–33.
8. Skorokhodko E. F. Suchasna anhliiska terminolohiia : navch. posib. Kyiv : UILM, 2012. 76 s.
9. Taranenko O. O. Metonimiiia. *Ukrainska mova: entsyklopediia*, Kyiv, 2004. S. 339–342.
10. Terekhova D. I. Osoblyvosti sprymannia leksychnoi semantyky sliv (psykholinh-vistychnyi aspekt). Kyiv, 2000. 236 s.
11. Bessonova O. L. Evaluation in the Structure of word-meaning. *Cognitive and Communicative Aspects of English. Abstracts. International Conference and Summer School. USSE. Cherkassy State University*. 27–29 May, 1999. Cherkassy, 1999. P. 20–21.
12. Dillard J. L. A History of American English. Harlow. Longman, 1992. 257 p.
13. ELD – **Electronic Lexical Database, copyright. Princeton University, 2006** [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.wordnet.princeton.edu/perl/webwn>.
14. Kaplan Jeffrey P. English Grammar: Principles and Facts. N. J., 1995. 438 p. 21. Quirk R. and Others. A Comprehensive Grammar of the English Language. Essex : Longman, 1999. 1779 p.
15. LDCE –Longman Dictionary of Contemporary English. London : Harlow and Pitman Press, 1996. 1303 p. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://www.ldoconline.com/>

METAPHORIZATION AS A TERMINOLOGICAL WAY OF THE FORMATION PREFIXE VERB-TERMS

Anna Dudok

*Lviv Polytechnic National University
Department of Foreign Languages for Humanities
55 Stepan Bandera Street, 55, room 35, 79013, Lviv, Ukraine
phone: 032 258 22 97
e-mail: annadudok1995@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6906-0672>*

In lexicology and specialised terminology, there is ongoing debate about whether there are hierarchical semantic connections between the individual meanings of a polysemous word-term, with a generalised, common component (invariant) in the plane of language paradigmatics and differential variable meanings (semes) in the plane of speech syntagmatics.

The article argues that there is a generalised, core meaning of a prefixed verb (invariant, common to all), and other variants, i.e. numerous variable senses.

New meanings of prefixed verbs and their senses, which arose as a result of semantic transformation or reinterpretation of existing nominations, are revealed.

It is proven that the essence of the process of metaphorisation and metonymisation of English prefixal verbs-terms lies in changing their primary meaning by including new differential semes in their semantics, which modify meanings.

During semantic transformations of a prefixed verb-term, new numerous senses, becoming actualised, open up new deep semantic layers that fill the prefixed verb-term with extraordinary professional content.

It is emphasised that in practical application, as derivative and cognitive-semantic mechanisms, metaphor and metonymy are a way of simplifying, economising and highlighting the generalised invariant meaning of the English prefixed verb-term.

The article asserts that stylistic tropes as a linguistic fact are a category of thinking and a process of expanding meanings and forming senses, and are a cognitive way of creating a mechanism of prefixal verb terms in specialised English-language texts.

In conclusion, it is noted that stylistic figures, metaphor and metonymy, are factors in the creation and evolution of English prefixal verbs and cause, firstly, the emergence of new formations and, secondly, new senses of already existing units. The metaphorical and metonymic process consists in the mental perception of one conceptual phenomenon through another, because stylistic tropes as a linguistic fact are a category of thinking and a process of expanding meanings, forming senses, and a cognitive way of creating a mechanism of prefixal verb-terms in specialised English-language texts.

Thus, at the present stage of development of linguistic thought, research focuses on several key issues related to the cognitive essence, functions and stylistic possibilities of metaphor and metonymy in the explication of semantic transformations and cognitive mechanisms of prefixal verb-terms.

Key words: english prefixal verbs, terminologisation, metaphorisation, meaning, senses, prefixal derivation, invariant, metonymisation, semantic transformation.

*Стаття надійшла до редакції 04.02.2026
доопрацьована 08.02.2026
прийнята до друку 12.02.2026*